

8. Pinchuck T. S., Manko A. M. Literary portrait of Ivan Nyzovyi. The features of “transplantation” of Japanese poetic tradition in the plane of Ukrainian lyrics (on the example of haiku). *Actual problems of philological sciences and methods of teaching: collective monograph* / O. Goroshkina, I. Hlukhovtseva, K. Hlukhovtseva, V. Kyzlyova, etc.; edited by Professor V. V. Kyzlyova. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2021. pp. 134–151.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-19>

I. МАЦЕГОРА

Запорізький національний університет

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Складне слово є особливим феноменом у системі лексики й словотвору. В сучасній лінгвістиці давно точаться дискусії стосовно до необхідності виокремлення особливого розділу словотвору – композитології, тобто вчення про утворення похідних складних слів [6; 7].

Проблема дослідження складених слів відображена в працях багатьох лінгвістів. Мовознавці досліджують різні аспекти проблеми складених слів: вивчається семантика словоскладання [цит. за: 7, с. 5], його стилістичні можливості [1] і дистрибутивно-валентні особливості, структурно-семантична класифікація [цит. за: 6] і моделі [7]. Словоскладання розглядається в аспекті неології [6], а також з огляду на фонетику й орфографію [7], учені аналізують складні слова в порівнянні зі словосполученнями, а також досліджують комбінації різної структури [цит. за: 3, с. 12].

Мета цього дослідження – на матеріалі даних перекладної лексикиграфії [8; 9] простежити специфіку перекладу складних іменників, з’ясувавши основні способи їх передачі в українській та російській мовах.

Складне слово – особлива одиниця лексичної й словотворчої систем російської мови, що є одним із основних об'єктів словотвору так само, як складне речення – одним із основних об'єктів синтаксису [7, с. 6].

На словотвірному рівні спостерігається значна кількість типологічних рис, які є загальними для всіх слов'янських мов. Це пояснюється, з одного боку, значною стійкістю словотворчих засобів та прийомів, що сягають праслов'янської мови та зберігаються протягом тривалого часу; з іншого боку, тим, що в інтенсивному міжслов'янському процесі запозичення слів і калькування слова запозичуються з мови в мову або калькуються всі властиві відповідним лексемам словотворчі особливості.

Компоненти складних слів у російській та українській мовах поєднуються за допомогою сурядного або підрядного зв'язку. При сурядному способі зв'язку основи, з яких утворюються складні слова, з'єднуються як рівноправні, і між ними можна поставити сполучник і: (укр.: *прем'єр-міністр, фізико-математичний*; рос.: *премьер-министр, физико-математический*) [9, с. 541; с. 874].

При підрядному зв'язку одна основа синтаксично залежить від іншої: *електрозварка* (зварювання електрикою), *короточасний* (короткий час), *красномовний* (красно мовити), *рукописний* (писати рукою).

Словоскладання є одним із найпродуктивніших способів словотворення в російській та українській мовах, і найчастіше складні слова у цих мовах представлені іменниками. Це відбувається не в останню чергу через появу нових понять у різних галузях знання, які найчастіше виражаються саме складними іменниками. Тому особливий інтерес становлять можливі способи перекладу нових понять, які виникають у різних галузях науки.

Складні іменники широко представлені в академічній перекладній лексикографії [8; 9], яка є джерельною базою для цього дослідження.

Неважко помітити, що складні іменники підпорядковуються тим самим граматичним правилам, що й прості однокладні

іменники, попри те, що деякі іменники можуть складатися з більш ніж трьох основ.

Перш ніж проаналізувати специфіку перекладу складних іменників, розглянемо особливості їх формування. Складене слово складається мінімум з двох частин і може утворюватися шляхом: з'єднання вільних основ, які можуть траплятися й поза цим складним словом як слово або група слів; з'єднанням основи й напівафікса; з'єднанням напівафіксів [4, с. 210].

Напівафіксація є таким способом словотвору, при якому до кореня приєднується напівзнаменна морфема. Для такого способу словотворення характерне використання морфем, котрі частково (а іноді й значною мірою) втратили вихідне речовинне значення, десемантизувалися й, отже, знайшли певний ступінь граматикалізації. Що стосується фонетичних змін, то напівафіксальні морфemi здебільшого частково нейтралізують тон, не редукуючи звучання. Напівафікс, будучи дериватом первинної кореневої морфemi, перебуває з останньою у генетично споріднених взаємозв'язках і зберігає з нею значеннєвий зв'язок. У такий спосіб напівафікс і корінь утворюють етимологічно співвідносну, корелятивну пару словотворчих морфем [7, с. 11].

Напівафікси зазвичай відносять похідні слова до певної частини мови. Рідше трапляються напівафікси, які створюють слова з різною категоріальною належністю. Однак спірним залишається питання, чи відносити слова з напівафіксами до складних або похідних. Г. Шейдеман так само підрозділяє складні слова на три типи за типом зв'язку між їхніми компонентами, а саме складні іменники:

– з означальним зв'язком між компонентами. До означальних комбінацій належать ті, у яких перший компонент підпорядкований останньому, як у словосполученні залежний член підпорядкований головному;

– підрядним зв'язком.

– сурядним зв'язком [7, с. 13].

Комбінації сурядного типу складаються із семантично рівноправних компонентів. Залежно від наведених вище типів зв'язку, в складному іменнику підбирається й спосіб перекладу

російською / українською мовою. Ми виокремили такі основні різновиди перекладу:

1. **Переклад за допомогою складного або односкладного іменника.** Таким способом найчастіше **перекладаються** іменники із сурядним зв'язком між компонентами. Наприклад: *авіабаза* – *авиабаза* [8, с. 25]; *авіаконструктор* – *авиаконструктор* [с. 32]; *авіалінія* – *авиалиния* [с. 38]; *авіапромисловість* – *авиапромышленность* [с. 44]; *автовокзал* – *автовокзал* [с. 45]; *автозавод* – *автозавод* [с. 47]; *авіаметеостанція* – *авиаметеостанция* [с. 52]; *автоінспекція* – *автоинспекция* [с. 54]; *автомобілебудівник* – *автомобилестроитель* [с. 58]; *агроіндустрія* – *агроиндустрия* [с. 63]; *бензоколонка* – *бензоколонка* [с. 125]; *бронепоезд* – *бронепоезд* [с. 128]; *землетрус* – *землетрясение* [с. 342]; *кінофестиваль* – *кинофестиваль* [с. 675].

2. **Переклад словосполученням, що складаються із прикметника, як правило, відносного, та іменника.** Іноді замість прикметника може використовуватися дісприкметник. Зв'язок між компонентами такого іменника, як правило, означальна, наприклад: *кораблекрушение* – *аварія корабля* [9, с. 542]. Такий спосіб перекладу складних імен іменників є малопродуктивним

3. **Переклад словосполученням з родовим безприйменниковим відмінком.** Цим способом перекладаються іменники з підрядним зв'язком між компонентами наприклад: *времяпровождение* – *проведення часу* [9, с. 250].

4. **Еквівалентний переклад** – це «переклад, здійснюваний на рівні, необхідному й достатньому для передачі незмінного плану змісту при дотриманні норм перекладної мови, є перекладом еквівалентним» [2, с. 186]. На думку дослідників, перекладом може вважатися тільки такий текст, який еквівалентно або адекватно передає на ПМ (в усному або письмовому виді) ту інформацію (зміст), які були виражені у вихідному тексті на ВМ [5, с. 110]. Як підстави для принципової можливості еквівалентного перекладу перекладознавці наводять такі чинники. По-перше, об'єктивне існування міжмовних перекладацьких відповідностей. Значення мовних одиниць у різних мовах не збігаються, як і умови життя мовних колективів та їх досвід. Однак у чомусь дійсність для всіх залишається загальною так

само, як і базові значення. По-друге, будь-яка людська мова містить у собі потенціал до опису нових, незнайомих ситуацій, тому що кожна мова має здатність бути знаряддям пізнання. По-третє, відмінності між мовами в семантичному й структурному плані можуть бути компенсовані в тексті. Здійснити еквівалентний переклад також допомагає розуміння перекладачем необхідної в конкретній ситуації черговості передачі значень, а саме того, які зі значень є пріоритетними, а якими можна «жертвувати», щоб звести втрати до мінімуму.

Розглядаючи вид перекладу ми зафіксували як найбільш частотний у лексикографічних виданнях, звідки проводилася вибірка матеріалу. Наприклад: *серцебиття* – *сердцебиение* [8, с. 349]; *снігопад* – *снегопад* [с.351]; *фотоапарат* – *фотоаппарат* [с. 874]; *холоднокровність* – *хладнокровие* [с. 587]; *електроенергія* – *электроэнергия* [с. 285]; *юрисконсульт* – *юрисконсульт* [с.801]; *хмарочос* – *небоскреб* [с. 410]; *нафтопровід* – *нефтепровод* [с.452]; *гуртожиток* – *общежитие* [с. 562]; *блокпост* – *блокпост* [с. 154].

Отже, здійснивши аналіз специфіки перекладу складних іменників, зафіксованих у російсько-українській лексикографії другої половини ХХ в., ми переконуємося в тому, що одним із найбільш продуктивних способів словотвору в сучасних російській й українській мовах є морфологічний. Спосіб перекладу прямо залежить від типу зв'язку між компонентами складного іменника. Найбільш продуктивним способом перекладу складних іменників є еквівалентний переклад. Поширеним способом перекладу є також переклад складних слів словосполученнями.

Результати нашого дослідження мають подальшу перспективу в контексті зіставного вивчення морфологічних систем слов'янських мов, що може стати базою для створення новітніх перекладних лексикографічних посібників.

Література

1. Алимов В. В. Теория перевода. Москва : Академия, 2004. 157 с.

2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.

3. Коржова С. Теория перевода. Тюмень : Арты, 2007. 114 с.

4. Миньяр-Белоручев Р. Теория и методы перевода. Москва : Московский лицей, 2006. 296 с.

5. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. Москва : Флинта-наука 2009. 421 с.

6. Мамонтова В.В. Словообразовательная семантика сложносоставных слов: структурный и когнитивный подходы. *Материалы II международной конференции «Современные направления в лингвистике и преподавании языков»*. Москва : МНЭПУ, 2008. 113–117.

7. Шейдеман Г.И. Перевод идиоматических и неидиоматических сложных существительных и сложных прилагательных с русского языка на английский. *Наука. Искусство. Культура*. Т.11 № 5. Москва : Флинта-наука, 2018. С. 4–18.

8. Російсько-український словник у 4-х томах / за ред. С. Головащук. Київ : Наукова думка, 1969.

9. Ганич Д. І., Олійник І. С. Російсько-український і українсько-російський словник. Київ : Політвидав України, 1990. 560 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-20>

О. МЕЖОВ

*Волинський національний університет
імені Лесі Українки*

ПРАКТИЧНИЙ КУРС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СИСТЕМІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЗВО

Відповідно до сучасних викликів на ринку праці освітньо-професійні програми й навчальні плани підготовки бакалаврів філології мають повною мірою забезпечувати принцип практичної спрямованості навчання [2, с. 6–8]. Цьому слугує насамперед навчальна дисципліна «Практичний курс української мови», яка закладає міцні основи лінгвістичної підготовки майбутніх